

פירושי התורה בכתב יד מדרש חכמים

כתב יד מדרש חכמים הוא כ"י יחיד מחיבור גדול (868 עמודים) שנכתב באיטליה במחצית הראשונה של המאה הט"ז, ככל הנראה על ידי בעל החיבור עצמו (אוטוגרף). החיבור מציע פירושים על כל התורה לפי סדר פרשות השבוע, לרוב באמצעות העתקה (תוך עיבוד מסוים) של מדרשי התנאים הגדולים לחמשת חומשי התורה; בראשית רבה לחומש בראשית, ומדרשי ההלכה – מכילתא, ספרא וספרי, לשאר החומשים.¹ לפרקים ולפרשות שמדרשי ההלכה לא הציעו להם פירושים, הוסיף המחבר האנונימי פירושי פשט שאותם חיבר בעצמו או שעיבד וערך מתוך פירושים ומקורות נוספים שעמדו לפניו. פירושים חדשים אלה ראויים לדעתי לפרסום, לתועלת לומדי התורה וחוקרי פרשנות ימה"ב.

הפירושים תופסים אמנם פחות מחמישית מהחיבור, אך למרות מיעוטם היחסי, מדובר בכמות נכבדה למדי (כ-160 עמודים) של פירושים ל-27 פרשות, שמתייחסים לפרקים רבים ולנושאים מגוונים בתורה ובמחשבה. העיון בהם מלמד על יצירה פרשנית עצמאית וייחודית, והיקפם מאפשר לזהות שיטה ודרכי פרשנות מקוריות. צירוף הפירושים למהדורה מרוכזת, תציג בפני קהל הלומדים והחוקרים פרשן חדש ופירושים חדשים שיציגו את הפרשנות היהודית בשלהי ימי הביניים (במקביל לתקופתם של ר"י אברבנאל ור"ע ספורנו) מהיבטים שלא נודעו עד כה.

לקראת הוצאת מהדורה של פירושי התורה בכתב יד מדרש חכמים

הדוקטורט שכתבתי על פירושי התורה בכתב יד מדרש חכמים (הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן בניסן תשע"א), עסק ברקע ההיסטורי והפרשני של החיבור, בזיהוי המחבר, במאפייני כתב היד, וכמובן במקורות לפירושים, בדרכי שימוש של המחבר בהם ובדרכי הפרשנות העצמאית שלו. לדוקטורט נלוותה כנספח מהדורה ראשונית של הפירושים שכללה את הטקסט בלבד, בלי הפניות למקורות או הערות לתוכן ולמקבילות.

הוצאת מהדורה של הפירושים תחייב, לדעתי, עבודה בשני מישורים עיקריים (שבשניהם כבר נעשתה עבודה רחבה):

1. כתיבת מבוא לחיבור - תקציר של הדוקטורט עם דגשים שונים ובניסוח שמכוון לקהל הרחב:

תיאור כתב היד ומהות החיבור,

ידיעותינו על המחבר, זמנו ומקומו,

מקורותיו ודרכי שימוש בהם,

ייחודו של החיבור ושל מחברו על רקע תקופתו.

2. הכנת מהדורה מדעית של הפירושים שתכלול בעיקר:

הערות על שיבושים ותיקוני נוסח שנעשו בטקסט,

הפניות למקורות ולמקבילות בספרות חז"ל ובפרשנות ימה"ב,

הבהרות לפירושים שאינם מובנים,

הערות על השימוש שעשה בעל החיבור במקורותיו ואולי גם על משמעות הפירושים והעיבודים שיצר.

רובה של עבודה זו נעשה כבר כעבודת הכנה בשלבים מוקדמים של כתיבת הדוקטורט, אך יש לחזור על הראשונות (רצוי בעזרת עוזר מחקר), לבדוק שוב את ההפניות למקורות, לדייק בפרטים, לנסח מחדש, לקצר או להאריך במידת הצורך (המהדורה עם ההערות שהדפסתי לעצמי לצורך המחקר כללה 225 עמודים).

ד"ר יואב ברזלי,

מכללת הרצוג, אלון שבות

¹ חוקרי התלמוד והמדרש עסקו בנוסח המדרשים הכתובים בכ"י מדרש חכמים שנודע בעולם המחקר כבר משנות השמונים של המאה התשע עשרה. הוא שימש כעד נוסח (חשוב) בכל המהדורות המדעיות של המדרשים המופיעים בו. מן הפירושים שנוספו בו הייתה בדרך כלל התעלמות ולעתים ההתייחסות מינימלית כחלק מתיאור חיצוני וטכני של החיבור.